

АВТОБІОГРАФІЧНА ПОВІСТЬ НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ «БЕЗ КОРИННЯ»: ДОРОГАМИ ПІЗНАННЯ ТА САМОСТВЕРДЖЕННЯ ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНИ

Надія Ігнатів

**Кандидат філологічних наук, доцент,
кафедра слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького,
Львівський національний університет імені Івана Франка (УКРАЇНА)**

ABSTRACT

The article deals with the problem of character development of a female protagonist that has found herself in a foreign land in Natalena Koroleva's autobiographic novella "Without Roots". The aim of this study is to shed light on how the willpower and strong character of the heroine have allowed her to shape her beliefs and form her own attitude towards life. The article gives a detailed analysis on the influence that living in a French monastery and studying in Kyiv has had on the autobiographic heroine's reflection on her happy past, when everything was perceived through the prism of "my own" (recent past) and "someone else's" (what is happening right now). This article reports that Noel's pride and Christian values allow her to confront all life's hardships and lead her to the understanding of the fullness of her existence and to the feeling of entering a new, happy stage of her life. The main idea of this article is that the heroine's reflections on her positive memories and her parent's advice lead to the shaping of her worldview, where the priority is given to everything "pious and honest."

Key words: autobiographic novella, heroine, self reflection, past, present, space, time, mine, foreign.

У статті зосереджено увагу на проблемі відтворення в автобіографічній повісті Наталени Королевої «Без коріння» специфіки формування характеру головної героїні, яка волею долі опинилася у чужому для неї просторі. Метою наукового дослідження є висвітлити, наскільки сила духу і гордий характер героїні сприяють формуванню її переконань, усвідомленню власної життєвої позиції. У роботі простежується, який вплив має на автобіографічну героїню повісті постійне осмислення нею щасливого минулого у монастирському пансіоні Франції та навчання у Києві, де все сприймається крізь призму «своє» (недавнє минуле) і «чуже» (те, що відбувається тут, зараз). Зазначається, що гордість духу Ноель та її християнські переконання дають їй змогу протистояти складним життєвим ситуаціям і ведуть до усвідомлення повноти буття та відчуття себе на порозі щасливого нового періоду життя. У статті доведено, що заглиблення героїні у світлі миттєвості минулого та осмислення нею батьківських настанов сприяють формуванню її світоглядних позицій, де на першому плані завжди буде «побожне й чесне».

Ключові слова: автобіографічна повість, героїня, самопізнання, минуле, сучасне, простір, час, свій, чужий.

W artykule uwaga została skupiona na problemie odtworzenia w opowieści autobiograficznej Nataleny Korolewej „Bez korzeni” specyfiki kształtowania charakteru głównej bohaterki, która przez zderzenia losu trafiła do obcej sobie przestrzeni.

Celem badania naukowego jest pokazanie, w jakim stopniu siła duchowa i twardy charakter bohaterki sprzyjają kształtowaniu jej przekonań, uświadomieniu własnej pozycji życiowej. W pracy uwaga skupia się na tym, jaki wpływ na bohaterkę powieści autobiograficznej ma stała refleksja nad szczęśliwą przeszłością w pansjonacie klasztornym we Francji oraz nauka w Kijowie, gdzie wszystko było odbierane przez pryzmat kategorii „swoje” (niedaleka przeszłość) i „obce” (to, dzieje się tutaj, teraz). Podkreśla się, że twardość ducha Noel oraz jej przekonania chrześcijańskie pozwalają jej przeciwstawić się trudnym sytuacjom życiowym i prowadzą do uświadomienia pełni bycia i samopoczucia u progu nowego, szczęśliwego okresu życia. W artykule udowadnia się, że zanurzenia bohaterki w światłe chwile przeszłości oraz refleksja nad poradami rodziców sprzyjają kształtowaniu jej pozycji światopoglądowej, w których na plan pierwszy zawsze wychodzą „zbożne i przyzwoite”.

Słowa kluczowe: opowieść autobiograficzna, bohaterka, samopoznanie, przeszłość, współczesność, przestrzeń, czas, swój, obcy.

Багатогранна, самобутня творчість Наталени Королевої довгий час була недоступна читачеві і тільки сьогодні спадщина цієї письменниці стає об'єктом ґрунтовних наукових досліджень. Серед розмаїтого у жанровому плані творчого доробку Наталени Королевої особливо вирізняються дві книги — це автобіографічні повісті «Без коріння» (1936 р.) та «Шляхами і стежками життя» (1953 р.). Відтворюючи певні етапи свого життя та власні переживання, письменниця з глибоким психологізмом відображає яскраві прикмети доби, порушує питання, пов'язані з вихованням та формуванням світоглядних позицій особистості, акцентує увагу читача на вагомості християнських цінностей [3, с. 46].

Творчий доробок Наталени Королевої упродовж трьох останніх десятиліть знаходиться у полі зору багатьох дослідників, однак варто назвати одну з перших праць, присвячених письменниці, — це робота Олександри Копач «Наталена Королева», яка побачила світ у Канаді в 1962 році. У радянську добу, коли ім'я письменниці замовчувалось, Ніна Бічуя опублікувала на сторінках «Літературної України» статтю «Світ уяви Наталени Королевої» (1967 р.). Упродовж 1990-х рр. появляються праці Олекси Мишанича («Дивосвіти Наталени Королевої»), Валерія Шевчука («Загадковий і мінливий світ Наталени Королевої»), Романа Федоріва («Королева, що ходила в інші світи»). На особливу увагу заслуговує дисертаційне дослідження І. Голубовської «Творчість Наталени Королевої в контексті розвитку української літератури першої половини ХХ століття» (2003). І. Набитович у своїй праці про творчість Наталени Королевої зосереджує увагу на особливостях її «літературних обривів», О. Баган розглядає творчість письменниці в ідейно-естетичному контексті доби. Як бачимо, надзвичайно широким є спектр досліджень творчості Наталени Королевої, та все ж можна констатувати, що недостатня увага зосереджена на особливостях автобіографічної прози письменниці.

Новизна даної роботи полягає у висвітленні специфіки втілення особистісного «я» головної героїні в повісті Наталени Королевої «Без коріння». Автор статті ставить перед собою мету зосередити увагу на особливостях відтворення настроїв, духовних пошуків юної Ноель, яку вирізняє передусім гордість духу у складних обставинах буття. Актуальність дослідження зумовлена потребою висвітлення специфіки художньо-автобіографічної прози письменниці, яка яскраво віддзеркалює долю автора. Методологічною основою роботи стали праці з проблем розвитку автобіографічної прози.

Автобіографічні повісті Наталени Королевої є джерелом для пізнання глибоких істин, котрі підказують читачеві шляхи до формування певних ідеалів та переконань. Вже сама витонченість оповіді та довершеність образу автора-оповідача стають для читача об'єктами зацікавлення. Як зазначає О. Баган, Наталена Королева «створила свій неповторний художній стиль і спосіб трактування буття. Вона принесла в українську культуру потужний подих західної класики. Її католицька духовність і консервативний світогляд чудово вплелися в ідейні змагання цілого покоління за глибше утвердження християнства, за перемогу вартощів традиції над цинічним меркантилізмом і хаосом мас» [1, с. 669].

Юна Ноель, головна героїня повісті «Без коріння», яка волею долі опинилася в незвичному для неї середовищі, в Інституті шляхетних дівчат у Києві, дуже емоційно реагує на все, що відбувається у стінах навчального закладу і в родинному колі, яке їй доводиться чужим, адже дванадцять років вона перебувала у розлуці з батьком. Звикаючи до нових обставин життя і приймаючи їх, дівчина думкою часто лине у минуле, пов'язане з монастирським пансіоном у Франції. Після дванадцятирічного перебування в пансіоні Ноель приїхала в рідні батьківські краї, щоб тут знайти дім, родинне тепло. Наталена Королева з особливою глибиною відтворює стан душі юної Ноель, яка потрапила у ситуацію, де надзвичайно важливим стало освоєння «чужого простору».

Звикаючи до нових обставин життя і приймаючи їх, дівчина думкою часто лине у минуле. Вже перша зустріч з батьком, який спілкується з донькою бездоганною французькою мовою, викликає в уяві Ноель спогад про покинутий монастир, у пам'яті зринає дорогий їй серцю образ наставниці, але вмить думки повертаються сюди, у новий простір з новим відліком часу: *«І відразу, ніби якесь м'яке й сумне крило часу змело з пам'яті Ноель згадку про милу матір Анжеліку... Бо це ж уже минуле, з яким скінчено остаточно й назавжди. Від цього непривітного вестибюлю київського двірця починається нове, цілком інакше життя, таке чуже й незрозуміле, принаймні, сьогодні»* [5, с. 48].

Сподівання героїні на віднайдення родинного тепла обертаються усвідомленням того, що вона перш за все представниця знаного роду: спілкування з батьком, який з гордістю нагадує доньці про славетні традиції роду, дає можливість поринути у вікове минуле, але водночас і відчутти відповідальність за кожен крок у новому періоді її життя: *«Ноель дійсно уважно слухала й нотувала в пам'яті кожне речення. Ті слова були для неї цілком ясні, самозрозумілі й природні, і вона відчувала цілою своєю істотою їхню правду — історичну й життєву. Але немов чийсь інший голос, не в ній самій, а голос неznаної особи, що стояла поза нею, говорив їй:*

– От, бачиш: родини ти не маєш, маєш лише рід. Для нього ж не існує ніжність, сердечність, тепло. Тільки — гасло й герб...

І її серце стискалось у маленький, безсилий клубочок, немов притиснений великою вагою стихійної резигнації. Над ним же вставав спокійно гордий дух» [5, с. 63].

З усією глибиною відповідальності героїня сприймає настанови батька на порозі нового життя, а саме у цих настановах звучить думка про те, що надзвичайно важливим для людини є відчуття єдності з народом, у середовищі якого живеш, та плекання у собі бажання творити для нього: *«Рід, що віками рахує своє існування, може довільно чи з примусу змінити місце осідку, землю, нарід, серед якого триває його життя. Це — закон вічного руху, відвічних*

змін, без яких не було б і самого життя. Але дві речі лишаються постійно незмінні: одна — обов'язок до народу, серед якого живеш. Особливо ж, коли це народ скривджений і поневолений, не вільно ані погорджувати ним, ані бути байдужим до нього та його потреб. Бо лицарський обов'язок і присяга зобов'язують уборонити всякого скривдженого й воювати за слабого. Коли б ти була мій син, я згадав би тобі про посвячений меч; але ти маєш понести в шляхетний бій тільки свій дух та свої здібності» [5, с. 64].

Новий період життя лякає Ноель невідомістю, непристосованістю до незвичних обставин побуту та навіть непередбачуваністю стосунків з людьми, які будуть поруч у найближчий час. Хвилювання героїні, тривоги її душі передано у творі Наталени Королевої за допомогою фразеологізмів: «**Її серце стискалось у маленький, безсилий клубочок...**» (**серце стискається (стіскується)** - тривога, відчуття неспокою). Та все ж навіть перші хвилини перебування у батьківському домі дарують героїні надію на дружні стосунки та повертають думкою у дитинство: «*Лиш одна чорнява дівчина, одягнена в чудову вишивану сорочку та велику кількість різнобарвного намиста, нерухомо дивилася на Ноель уважним поглядом із порога дальшого покою та розбуджувала в Ноєліній душі якісь тьмяні дитячі згадки*» [5, с. 49]. Стан душі юної героїні відтворено у ці хвилюючу мить особливо виразно, адже вона надіється на розуміння у родинному колі, бо ж до цього «*Ноель прожила свій монастирський час незмінно оточена найбільшою приязню та щиротеплою опікою всіх цих «своїх», але не кривих*» [5, с. 54].

Дуже промовистим є фрагмент твору, коли Ноель після першого спільного обіду «не зауважила» простягнутої для поцілунку мачушиної руки: «**Перший камінь стіни, що мала стати між цими двома жінками на все життя, був ґрунтовно заложений**» (відгомін своєрідного поєднання фразеологізмів «**китайська стіна**» і «**камінь наріжний** – підвалина, частина чого-небудь»). Надалі виявиться, що тільки дівчина Маруся буде їй спорідненою душею тут, у новому середовищі.

Спілкування з батьком, який з гордістю нагадує доньці про славетні традиції роду, дає можливість героїні знову поринути у вікове минуле, але водночас і відчутти віяння нового, незвіданого: «*Покій, речі, навіть самий час і свідомість реальної дійсності у Ноель неначе відійшли в безкрай минулих віків. Вона бачила тільки у вікні тонкий, гострий серпик місяця, що вирисовувався на темно-синьому небі, білий, ніжний і вічно молодий. Від нього і прозорого неба віяло весняним подихом нового життя, прочуттям невідомих тривог і радощів того близького, що ось стоїть уже тут, за дверима*» [5, с. 63].

Як бачимо, минуле і майбутнє легко і переконливо уживаються в світовідчутті Ноель. З усією серйозністю і глибиною відповідальності слухаючи настанови батька на порозі нового життя, дівчина настільки поринає в історію славетного роду, що, здається, цілком перенеслась у далекі віки: «*Ноель здавалось, що роки, а не хвилини пропливли, поки тато замовк. Відчула, себе не розумом, але внутрішнім раціональним почуттям відповідальною й серйозною людиною, котра мусить знати й розуміти, що має чинити. Встала з канапи і, простягаючи батькові руку, скромно, але твердо сказала:*

— Обіцяю. Най допоможе мені Бог.

Хвилюючись не помітила, що останню фразу промовила по-іспанськи, як говорили це її прадіди: — “Valgame Dios!” [5, с. 64].

Зовсім новий за свою сутність відлік часу починається для героїні Наталени Королевої з моменту, коли вона стає ученицею в Інституті шляхетних дівчат у Києві. Особливо гнітить Ноель відчуття того, що вона тут «чужа», а тому часто поринає думкою у світ монастирського життя, у те недалеке минуле, яке залишило стільки відчуття світла, тепла та надії, що, здається, цього вистачить на віки. Достатньо певних звуків, картин чи мерехтливих дум — і вона, Ноель, вже у дорогому їй світі — «там»: *«Рвучкі й переливчасті акорди Глінкової хотілилися вже дзвінкою каскадою. Перед очима Ноель замиготіли радісно золоті іскорки, як святойванські вогники в теплу, оксамитну ніч. Серце стиснулося солодким сумом, мов давно забуті милі істоти несподівано ласкавою рукою діткнулися душі. Здалека в уяві потягло солодким запахом помаранчевого цвіту, з ніжним мигдалевим присмаком олеандрів»* [5, с. 74].

Навчання у Києві стає для Ноель періодом випробування, утвердження, періодом пошуку істини та надій на щасливе майбуття. Горда «чужинка» не може і не хоче миритись з сірими буднями інститутського існування, а тому таке часте повернення героїні думками у минуле є закономірним підтвердженням того, що вона прагне повноти буття, розмаїття вражень, а разом з тим залишається завжди наодинці з глибокими роздумами про вічне, про неземне: *«Уже три місяці гнітило Ноель одноманітне інститутське життя, таке ж далеке їй і чуже, як і першого дня, коли вона опинилася поміж сливе дорослими дівчатами, які мали або так часто попадали в психіку дітей, що були примушені нудитись у хаті в дощовий день»* [5, с. 84].

Як зазначає І. Голубовська, особливість письменницької позиції Наталени Королевої полягала у тому, що вона «все розглядала крізь призму етики й моралі» [2, с. 10]. Саме у такому ракурсі постають ситуації, в які потрапляє героїня повісті «Без коріння». І читачеві приємно констатувати, що Ноель *«майже ніколи не йшла за течією... Часто треба було чималої сміливості, щоб піти проти течії й зберегти свої індивідуальні погляди, особисту вдачу, окремішню думку»* [5, с. 131]. Становлення характеру героїні, формування її переконань відбувається у складних обставинах рутинної системи навчального закладу, в якому вона змушена перебувати. Та все ж «разом із гірким досвідом вростання у ці реалії, вона віднаходить почуття спільності з Україною, що вплине в майбутньому на її вибір — стати саме українською письменницею» [6, с. 22].

У звичному ритмі буденного життя в Інституті шляхетних дівчат наставали миттєвості, які з щирим духовним піднесенням переживала Ноель: це були святкування Різдва та велич Великодньої ночі, щире спілкування з декількома близькими за духом людьми (сестра Аліна, Таїса), відвідини київських монастирів напередодні завершення навчання. Здавалось, що у ці моменти час іде зовсім по-іншому, а не звично, як у хвилину переживань: *«Такав» тільки годинник. Механічне серце числило хвилини життя.*

Ноель відтворила в пам'яті всі події сьогоденного дня — так, як учили її робити це в монастирі: без роздратування, спокійно, немов усе, що скоїлося, торкалось не її, а іншої, чужої їй, особи. Була вона винна чи ні?» [5, с. 129].

Героїня повісті в усіх обставинах залишається чесною із собою та з тими, хто перебуває поруч, а читач згадує при цьому слова батьківської настанови у перший день їхньої зустрічі: *«На посміховище шляхетність зовнішня без шляхетності душі. А належати до старого й славного роду... зобов'язує триматися й деяких непорушних засад і освячених віками традицій та ча-*

сом — важких обов'язків... То ж пам'ятай, що правнучці лицарів личить бути мужньою й самостійною. Чини, як уважатимеш сама за справедливе, побожне й чесне» [5, с. 63].

Знаходячи у складні моменти розраду та надію «у стіп Пресвятої Мадонни» [5, с. 131], Ноель входить у вир життя з його суперечностями без остраху, намагаючись бачити красу довкілля, поринаючи у царину мрій та прагнучи змінювати світ навколо себе.

Особливо глибоко плинність часу героїня повісті переживала із зміною настроїв у світі природи, її душа поривається з чужого простору в щасливий південний рай: «Ноель сперлася на вікно й дивилася на голі ще дерева в садку. Обривки думок, як обривки цинових хмар на небі, пливли в її голові. Усміхнулася криво:

— І це — місяць лючень.... Карнавальні дні!

А «там»!.. Там цвітуть солодко запашні мімози, вулиці повні гамору, сміху, жарту. Маски, походи серед пісень і сміху, сміху, сміху... А далі прийде травень... Знову всюди — на майданах, на вулицях, у садках — танці завітчаних трояндами дівчат. І це щовечора! А перед тим — урочисті Марійські співи з костьолів, уривчасті акорди органів...» [5, с. 119].

Ноель завжди прислухається до повчань, які давали їй достойні наставники, у її свідомості ці голоси звучать як настанови на все життя: «Знати ж своєї майбутності й свідомо не хотіла з мотивів побожних, а також і з переконання, що наперед відоме життя може стати зовсім незносиме, як це їй нераз говорили й черниці в монастирі» [5, с. 98]. Надзвичайно важливою для Ноель була прогулянка випускниць до Видубицького монастиря у час, коли вже «кожна-бо була повна мрій про той новий світ, що на його поріг мали стати вже завтра» [5, с. 192]. Почуття, які охоплюють героїню, є настільки глибокими, що читач відчуває її хвилювання, трепет її душі. Сприйняття побаченого відтінюється повсякчасним порівнянням зі сторони Ноель усього, що відкривається їй «тут», у Києві, з тим, що було «там», на Заході: «Помолились у «печерній церкві», такій не подібній до тих стародавніх римських катакомб, що недавно перед тим зробили на Ноель незабутнє враження. Там вона все чекала зустрічі з тіннями святої Агнеси та святої Цецилії. Але ж і тут було щось, що робило дуже близькими до тих римських ці екзотичні гробниці. І тут, як і там, повітря було напоєне глибокою чистою вірою; і тут, як і там, ця віра підносила із безодні людської немічності до Божого Світла. І там, і тут той самий «синівський» голос гукає: «Авва!» [5, с. 187].

Переживаючи хвилювання та залишаючись наодинці, Ноель згадує слова матері-наставниці у монастирі, сказані їй в мить прощання: « — У хвилину, коли відчуєш самотність і тягар життя, — кожен-бо з нас має ці «гетсиманські хвилини!» — біля підніжжя вітваря знайдеш у молитвах усіх нас. І тоді твій тягар облежить, бо ж розділиш його між нас. І самотність твоя не буде така мертва. Бо ж згадаєш, що на землі існують близькі тобі душі...

Ноель сховала обличчя в долоні. Молилася довго, забувши про час» [5, с. 133].

Героїня автобіографічної повісті «Без коріння» постає як людина непохитної віри, в усіх надскладних ситуаціях довіряючи Богу та випрошуючи заступництва у Діви Марії, християнські цінності для неї є основою буття та незламності духу.

Образ Ноель, так майстерно змальований Наталеною Королевою, є підтвердженням того, що вдивляючись у нього, пізнаємо і «соціально-історичний хронотоп автора і самі об'єктивні явища» [4, с. 161]. Суб'єктивність сприйняття часу головною героїнею повісті «Без коріння» найповніше реалізується у просторових образах, сповнених яскравих барв та звуків. Ноель, постійно осмислюючи і порівнюючи щасливе минуле у монастирському пансіоні Франції та навчання у Києві, в Інституті шляхетних дівчат, формує у собі вміння протистояти складним життєвим ситуаціям, усвідомлювати повноту буття. Світлі миттєвості минулого та мудрі настанови батька сприяють формуванню світогляду героїні, гордий дух якої закликає чинити завжди так, щоб на першому плані було «побожне й чесне».

ЛІТЕРАТУРА

1. Баган О. Неоромантизм. Неокатолицизм. Неоконсерватизм (Творчість Наталени Королевої в ідейно-естетичному контексті доби) / Олег Баган // Королева Наталена. Без коріння. Во дні они. Quid est Veritas? / Наталена Королева. — Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2007. — С.655- 669.
2. Голубовська І.В. Творчість Наталени Королевої в контексті розвитку української літератури першої половини ХХ століття». Автореф. дис...канд.філол. наук / І.В.Голубовська. — Житомир: Поліграфічний центр ЖДПУ імені Івана Франка, 2003. — 28 с.
3. Ігнатів Н. Специфіка трансформації фразеологізмів в автобіографічній повісті Наталени Королевої «Без коріння» / Н. Ігнатів // "Wort — Text — Zeit XII" — Greifswald, 2013. — С. 46.
4. Копистянська Н.Х. Час і простір у мистецтві слова : монографія / Н. Х. Копистянська. — Л.: ПАІС, 2012. — 343 с.
5. Королева Наталена. Без коріння. Во дні они. Quid est Veritas? / Наталена Королева — Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2007. — 672 с.
6. Набитович І. Художній всесвіт на палімпсестах минулого. (Літературні обрії Наталени Королевої) / І.Набитович // Королева Наталена. Без коріння. Во дні они. Quid est Veritas? — Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2007. — С.3-39.